

הרב גבריאל סרף, ר"מ בישיבה

עירובי חצרות במחנה

ראשי פרקים:

- א. פטור מעירוב חצרות במחנה
- ב. שיטת המאירי
- ג. שיטת הפרישה והגר"א
- ד. שיטת המפרשים במגיד משנה
- ה. מסקנה

***

א. פטור מעירוב חצרות במחנה

כתב הרמב"ם בהלכות עירובין (א, ג):

וכן יושבי אהלים או סוכות או מחנה שהקיפוהו מחיצה, אין מטלטלין מאהל לאהל עד שיערבו כולן. אבל שיירא שהקיפה מחיצה אין צריכין לערב, אלא מוציאין מאהל לאהל בלא עירוב, לפי שהן כולן מעורבין ואין אותן אהלים קבועין להן.

וביאר הרב המגיד, שמקור דבריו הוא מן הירושלמי עירובין (א, י [יג ע"א]), דתני: "אהלים שבמחנה צריכין עירוב, שבשיירה אין צריכין עירוב".

ובהגות הרמ"ך הביא דברי הירושלמי הנ"ל, והשיג על הרמב"ם, שבש"ס דידן מבואר להיפך, שכן במשנה בעירובין (יז ע"א) איתא:

ארבעה דברים פטרו במחנה: מביאין עצים מכל מקום, ופטורין מרחיצת ידיים, ומדמאי, ומלערב.

ובגמרא שם (יז ע"ב):

אמרי דבי רבי ינאי: לא שנו אלא עירובי חצירות, אבל עירובי תחומין חייבין.

אם כן מבואר, דפטרו מחנה מדין עירובי חצרות, ואילו בשיירה לא נמצא מקור בבבלי לפטור. והוסיף הרמ"ך שבתוספתא (ב, ד) מבואר ג"כ להיפך מדברי הירושלמי, וז"ל:

מה בין שיירה למחנה אהלים? שבשיירה חייבין בעירוב, שבמחנה פטורין מן העירוב.

ונראה לכאורה כי הירושלמי חלוק עם התוספתא והבבלי, וא"כ דברי הרמב"ם צ"ע, מדוע נקט להלכה כירושלמי והתעלם מכך שהתלמוד הבבלי חולק? עד כאן תורף דברי הרמ"ך.

תמיהת הרמ"ך מתעצמת, לנוכח העובדה שהרמב"ם אכן הביא להלכה את דברי המשנה בערובין (הל' מלכים ו, יג):

ארבעה דברים פטרו במחנה: אוכלין הדמאי, ופטורים מרחיצת ידיים בתחילה, ומביאין עצים מכל מקום וכו', וכן פטורים מלערב עירוב חצירות במחנה.

ולכאורה דברי הרמב"ם סתראי נינהו, וכ"כ הרמ"ך עצמו בהגהותיו:

בספר שופטים בהלכות מלכים פ"ו מצאתי שהביא כי במחנה פטורין מלערב ומטלטלין מאהל לאהל בלא עירוב, ובכאן כתב דאין מטלטלין מאהל לאהל עד שיערב, ונראה כי דבריו סותרים זה את זה ואיני יודע לתרצם, וצ"ע.

ברם, כבר עמד על כך המגיד משנה (עירובין שם):

ואין סתירה בדברי רבינו לפי שדין המשנה הוא במחנה ההולך למלחמה וכשהן חונים ימים - חונים להלחם, ומפני כך הקלו להם. אבל דין הירושלמי הוא באנשים החונים שלא להלחם, וכך נ"ל לתרץ דברי רבינו.

ולעיל כתב המגיד משנה:

דברי רבינו בכאן הם לומר שהאהלים שבמחנה הקבוע ועומד באותו מקום ימים צריכין הן לערב, אבל אהלים שבשיירה, שהשיירה הולכת לדרכה ונחו מפני השבת ועשו אהלים, פטורים הם מלערב לפי שאינן קבועים.

עולה מדברי המ"מ בביאור שיטת הרמב"ם, שהפטור מדין עירובי חצרות נאמר דווקא במחנה היוצא למלחמה. ויש לחקור מהו יסוד וגדר הפטור מלערב שנאמר במחנה היוצא להלחם, וכפי הנראה ישנם ג' אפשרויות לבאר גדר זה.

ב. שיטת המאירי

כתב המאירי (עירובין יז ע"א):

כבר ביארנו במשנה, שבמחנה פטורים מלערב עירובי חצירות הא בשיירא לא הוזכרה, וגדולי הרבנים כתבו בה בפרק הדר שצריכים לערב, וגדולי המחברים כתבו בעניין זה הפך הדברים ונסח דבריהם "יושבי אוהלים" וכו' והרי זה הפך משנתנו וכו'. ומ"מ בתלמוד המערב מצאנו כדבריהם, שאמרו שם "יש חצירות במחנה להתיר אהלים שבמחנה כהדא דתני אהלים שבמחנה צריכים עירוב שבשיירא א"צ עירוב" וכו', "כהדא דתני אהלים שבמחנה צריכים עירוב" - כגון שקבעו עצמם במקום אחד, אבל אהלים שבשיירא אין מצויין לקבוע עצמם במקום אחד, שאין דרך הולכי דרכים לקבוע עצמם והלכך אין צריכין עירוב. ומשנתנו הפוטרת במחנה פירושו **בשאיין שם אהל קבוע**, כגון שאין קובעים עצמם שם, והוא הדין לשיירא. וכן הדברים נראין ואף גדולי המחברים כתבוה בהל' מלכים ומלחמותיהן כשיטתנו.

מבואר מדברי המאירי, שיסוד הפטור מדין עירוב במחנה היוצא למלחמה אינו דין מיוחד למחנה מלחמה, שבכדי להקל עליו מפאת טירדת המלחמה, פטרוהו חז"ל מדין עירוב, אלא יש כאן דין פטור מעירוב מעיקר הדין וזהו אותו יסוד של פטור שיירא מעירוב. רוצה לומר, שאין כאן אהלי קבע ונחשבים כולם מעורבים זה בזה, ואיה"נ באופן שהיו אהלים קבועים במחנה, אזי גם בשעת מלחמה לא היו פטורים מדין עירובי חצרות, ואילו המשנה שפטרה מחנה היוצא למלחמה זהו רק באופן שאין שם אוהל קבוע ואין קובעים עצמם שם - דומיא דשיירא.

על פי פירוש המאירי לדברי הרמב"ם ניתן יהיה ליישב את שיטת הרמב"ם ממה שיש להעיר לכאורה בדבריו. שהנה ביחס לפטור מחנה מלחמה מרחיצת ידים

המובא במשנה בעירובין, נשנו הדברים ברמב"ם גם בהלכות מלכים (כנ"ל) וגם בהלכות נטילת ידים, וז"ל (הלכות ברכות ו, ג):

ובמחנה פטורים מנטילת ידים בתחילה, לפי שהן טרודים במלחמה.

לעומת זאת, את דין הפטור מעירובי חצרות במחנה מלחמה כתב הרמב"ם רק בהלכות מלכים, ולא נשנו הדברים בהלכות עירובין גם כן. וצ"ע מדוע נהג כך הרמב"ם, דלכאורה, היה לו לכתוב במפורש 'במה דברים אמורים שבמחנה חייבים בעירובי חצרות, דוקא שלא בשעת מלחמה, אבל מחנה היוצא למלחמה פטורים', וכמו שכתב בהלכות מלכים¹.

אולם לפי ביאור המאירי מיושב היטב, משום שאין כאן פטור מיוחד מעירובי חצרות במחנה מלחמה, אלא דין מחנה מלחמה כדין אהלים שבשיירא, והרי הביא הרמב"ם דין שיירא בהלכות עירובין וממילא נכלל בדין זה גם דין הפטור מעירובי חצרות של מחנה מלחמה.

אכן פירוש המאירי בשיטת הרמב"ם צריך עיון, שמפשט לשון הרמב"ם בהל' מלכים וגם מלשון המשנה נראה יותר שארבעת הדברים שפטרו במחנה מלחמה הינם פטור מיוחד במחנה, בכדי להקל על היוצאים להלחם מפני טרדתם בעסק המלחמה, וכן משמע מלשון הרמב"ם בפיהמ"ש:

¹ הן אמת, שגם ביחס לדין פטור מחנה מדמאי לא שנה הרמב"ם הדברים גם בהלכות מעשרות, אולם יש ליישב שהסיבה לכך היא משום שבגמרא (עירובין יז ע"ב) מבואר שמקור הפטור מדמאי הוא ממה ששנינו: "מאכילין את העניים דמאי ואת האכסניא דמאי", ופירש"י שם: "דרוב עמי הארץ מעשרין הן וחומרא דרבנן היא, וגבי הנך אקילו רבנן", וראה גם בפירוש הר"ח: "ופטורין מדמאי שהם אכסניא ודומים כעניים". לפי זה, דין זה של פטור מחנה מדין דמאי נכלל במש"כ הרמב"ם בהל' מעשר (י, יא): "מותר להאכיל את העניים ואת האורחים דמאי".

וכמו כן, ביחס לדין עצים במחנה (שהתירו להם חז"ל להביא עצים מכל מקום ואפילו מצאן תלושים ויבשים) שהובא ברמב"ם בהל' מלכים וכלל הנראה לא נשנה שוב במקום נוסף, גם כן ניתן לנמק בכך שכבר ביאר הרמב"ם שטעם דין זה הוא משום שאין מקפידים על כך במחנה. וא"כ יש לומר שדין זה נכלל במש"כ הרמב"ם בדין גזל, שכל דבר שאין מקפידין עליו אין בו משום גזל. וראה ברמב"ם הל' אישות ה, ה; שו"ע אבהע"ז סי' כח, יז (וב"ש, ביאור הגר"א ואבני מילואים שם); שו"ע חו"מ סי' שנט, א.

וזה המחנה הנזכר כאן, אפילו למלחמת הרשות וכ"ש למלחמת מצוה, ואנו מקילים עליהם לפי שהם מתעסקין בכיבוש ארצות האויבים.

ומשמע לכאורה, שאין כאן פטור מעיקר הדין אלא קולא מיוחדת לפטור מדינים שמעיקר הדין היה מקום לחייבם. ובעניין עירובי חצרות נראה בפשטות שגם באהלים ובמבני קבע במחנה ג"כ פטרו בשעת מלחמה מחיוב העירוב, ודלא כהסבר רבנו המאירי, וצ"ת.

ג. שיטת הפרישה והגר"א

דרך נוספת בהבנת דין ד' דברים שפטרו במחנה הוא שיסוד הפטור הוא קולא שהקילו חז"ל במקום טירדא ושעת סכנה. גדר הפטור כולל בתוכו כל מקרה שהטעמים הנ"ל נכונים לגביו. לפי האמור, מחנה היוצא למלחמה הוא אחד מן המקרים שבו הטעמים רלוונטיים, אולם כאמור, לא נאמרו הדברים דווקא במחנה היוצא למלחמה אלא גם ביחידים היוצאים למלחמה או כל מי שנמצא במקום סכנה ושעת סכנה וטרוד בכך - הקילו חז"ל לפטרו מארבעת הדברים הנזכרים במשנה. נראה לכאורה להוכיח גישה זו מדין "הולכי מדברות" המובא בטור (או"ח סי' שסו, ב):

חצר שהרבה בתים פתוחים לתוכו, מן התורה מותרים לטלטל בכל החצר וכו' אבל חכמים אסרו לטלטל וכו' עד שיערבו, מפני שהבתים הם רשויות מיוחדות לכל אחד שלו והחצר רשות משותפת לכולם ודומה קצת לרה"ר, ואם הם מוציאים מהבתים לחצר יאמרו שמוותר להוציא מרשות היחיד לרשות הרבים, על כן הולכי מדברות פטורים מעירובי חצרות שלא רצו להחמיר עליהם.

וצ"ע מה מקורו וטעמו של דין "הולכי מדברות"? כיצד דין זה קשור לפתיחת דברי הטור בסימן הנ"ל?

ממן הבית יוסף כתב, וז"ל:

ומש"כ רבינו ועל כן הולכי מדברות פטורים וכו', בסוף פ"ק דעירובין יז ע"א תנן ד' דברים פטרו במחנה וחד מינייהו מלערב וכו', ובגמ' משמע דהיינו

דווקא במחנה היוצא להלחם, אבל שיירא ההולכת ממקום למקום דינה כדין כל אדם, וכ"כ הרב רבינו יונתן (יד ע"ב מדפי הרי"ף, ד"ה ארבעה). והרמב"ם כתב בפ"א מהל' עירובין (ה"ג) וכן יושבי אהלים או סוכות או מחנה שהקיפיה מחיצה וכו' אבל שיירא שהקיפיה מחיצה אין צריכין לערב לפי שכולן מעורבין ואין אותם אהלים קבועים להם, וכתב הרב המגיד דהכי איתא בירושלמי וכו'. ורבינו כתב **"הולכי מדברות" דהיינו שיירא** פטורים וכדברי הרמב"ם, ולא חשש לכתוב דין יושבי אהלים משום דלא שכיחי.

וכ"כ הב"ח שם, שהולכי מדברות היינו שיירא.

נמצא אפוא, שלהבנת הב"י והב"ח יסוד הפטור בהולכי מדברות הוא מדין שיירא ומטעם דאין שם אהלים קבועים ונחשבים כמעורבין כולם, ולפי"ז זהו פטור מעיקר הדין ואין כאן קולא מיוחדת. לפי דבריהם מדויק מה שכתב הטור **"על כן הולכי מדברות פטורים"**, משום שלעיל ביאר הטור שטעם החיוב של עירובי חצרות הוא מפני שהבתים הינם רשויות מיוחדות לכל אחד ואחד, ולפיכך כתב שעל כן הולכי מדברות פטורים - משום שאין אהליהם קבועים.

אכן, פירוש זה איננו מתיישב עם הסיפא של דברי הטור, שכתב **"שלא רצו להחמיר עליהם"** - והרי אין כאן קולא מיוחדת אלא פטור מעיקר הדין! וצ"ע.

מלבד זאת הקשה הפרישה (אות ב) וז"ל:

וקשה, דהא אין ענין דברי רבינו לדברי הרמב"ם, דהרמב"ם מחלק בין שיירא למחנה ותולה החילוק דשיירא אינו מיוחדת נפשה ואין קביעות למחיצתן והוי כאילו דרין יחדיו, ולפי"ז הטעם גם כן **אפילו לא הלכו במדבר כי אם מעיר לעיר** הוה להו למיפטר מעירוב, שהרי בכלל שיירא הן לפי הטעם הזה.

ואכן, תמיהה גדולה היא לפירוש הב"י והב"ח, מדוע פטר הטור דווקא הולכי מדברות אם הפטור הוא משום דין שיירא? (ועי' מאמר מרדכי סק"ב).

לכן כתב הפרישה לבאר באופן אחר את דין הולכי מדברות המובא בטור:

ונראה, שרבינו נקט הולכי מדבר משום דס"ל דהולכי מדברות דינם כיוצא להלחם, משום דאלו ואלו טרודים ואין להם פנאי לשהות ולהתעסק בעירוב ולא החמירו עליהן. ולא כתב 'יוצאי מלחמה' משום דלא שכיחי בזמן הזה.

אתה הראת לדעת, שיסוד הפטור בהולכי מדברות הוא מדין מחנה היוצא להלחם, ומשום שטעם הפטור זהה בשניהם דאלו ואלו טרודים א"כ מוכח שדין ד' דברים אלו שפטרו במחנה לא נאמר דווקא במחנה אלא גם בכיוצא בו, כגון הולכי מדברות. וכמו כן מלשון הפרישה "יוצאי מלחמה" ולא "מחנה מלחמה", נראה בפשטות שדין הפטור במחנה מלחמה נאמר גם ביחידים היוצאים למלחמה, ולא דווקא בשם "מחנה" [ויתבאר יותר להלן].

ונראה, שגם שיטת הגר"א מסכימה לדעת הפרישה, דהנה כתב הטור (או"ח סי' קנח): "ומיהו, במחנה ההולכים למלחמה פטורים מנטילת ידיים ראשונים".

ובבית יוסף שם כתב:

ובספר ארחות חיים (הל' נטילת ידיים אות יג) למד מכאן דמי שהיה במדבר או שיש לו סכנה אוכל ושותה בלא רחיצה, וכן נראה ממ"ש המרדכי וכו'. ויש להקשות עליהם מעובדא דרבי עקיבא בפרק עושין פסין ד' כ"א ע"ב, שאמר מוטב שאמות מיתת עצמי ולא אעבור על דברי חברי. ואח"כ מצאתי שהתוס' הקשו שם כן ותירצו דמחמיר על עצמו היה.

והביא מרן הב"י דין זה להלכה בשו"ע (שם, ח):

מי שהיה במדבר או במקום סכנה ואין לו מים, פטור מנטילת ידיים.

מבואר מדברי הארחות חיים והב"י שמקור הדין לפטור אדם הנמצא במדבר או במקום סכנה מנט"י, הוא מדין מחנה היוצא למלחמה הנשנה בעירובין יז ע"א². וכ"כ המג"א (שם, יד):

---

² ודברי הב"י צ"ע, שבס"י קנח גבי נט"י כתב שלמדים דין הולכי מדברות מדין מחנה מלחמה, ואילו לגבי עירוב בס"י שסו כותב שאין למדים מזה, וצ"ע.

דדמי להולכים במלחמה. ואם כן, משמע דאף דיש מים תוך ד' מילין, וכמ"ש ה"ר יונתן בעירובין ספ"ק, וצ"ל הטעם דבמדבר הוי סכנה לחפש אחר מים. ועיין סי' קסג³.

ובביאור הגר"א שם מתייחס לדברי הב"י באו"ח סי' שסו המובאים לעיל, וז"ל:

למד מספ"ק דעירובין ד' דברים וכו'. ואינו מוכרח, כמ"ש הרב רבינו יונתן שם דווקא מחנה היוצא למלחמה אפי' רשות, אבל שיירא ההולכת ממקום למקום לא, שדין שיירא בד' דברים אלו כדין יחיד העומד בביתו, וכמ"ש בגמ' שם וכמ"ש בתוספתא פ"ק דעירובין "אהלים שבשיירא חייבין בעירוב, שבמחנה פטורין מן העירוב", ור"ל מחנה היוצא למלחמה, כמ"ש המ"מ פ"א שם [כוונתו לצדד כדעת רבינו יונתן והמפרשים המובאים במ"מ שגירסת הירושלמי משובשת והעיקר כגירסת התוספתא שאהלים כשיירא חייבין בעירוב] וכו'. ואף לרמב"ם שכתב איפכא שבמחנה חייב ובשיירא פטור כגירסת הירושלמי, מ"מ ס"ל דבהולכי דרך חייבין ולא פטרו אלא במלחמה וכמ"ש בהל' מלכים, וכן בנטילת ידיים [חייבין הולכי דרכים] כמ"ש בפ"ג דפסחים (מו ע"א) "וש"מ לנטילת ידיים ד' מילין", **אלא שדעתו דמקום סכנה כמלחמה,** וכ"כ התוס' עירובין כא ע"ב ד"ה "מוטב" [ר"ל כנ"ל בב"י, דהקשו התוס' על הנהגת רבי עקיבא, וז"ל: "אע"ג דבפ"ק אמר ארבעה דברים פטרו במחנה רחיצת ידיים וכ"ש במקום סכנה וכו'. ומוכח מהתוס' דאין פטור ד' דברים במחנה מלחמה דווקא אלא יסוד הפטור הוא "מקום סכנה",⁴ שאל"כ מה שייך להקשות מדין המשנה בעירובין יז ע"א על מעשה דר"ע]. וזה שכתב "במדבר או במקום סכנה" וז"ש הטור סי' שסו הולכי מדברות פטורין מעירובי חצרות, ודלא כב"י שנדחק שם לפרש דוקא שיירא עיי"ש, וזה שכותב "מדברות".

ומבואר, שהגר"א הלך בדרכו של הפרישה בפירוש דין "הולכי מדברות" המובא בטור, ועולה מדבריהם, שיסוד הפטור הוא קולא של חז"ל לפטור מחיוב עירובי

³ רצונו לומר, שם ס"א, ע"פ הגמרא בפסחים מו ע"א, יעו"ש.

⁴ ועיין בשו"ע הרב (סי' קנח, יד) שכתב שאי"צ להימנע מלאכול עד שיביאו לו מים או שיאכל דברים שאינם טעונים נטילה, משום שבמקום סכנה לא גזרו כלל על נט"י. ועיין עצי אלמוגים שם ס"ק טז.

חצרות כל מי שנמצא במקום סכנה, ואין זה הלכה מיוחדת בהלכות מלחמה אלא (כנזכר בדברי הפרישה) כל שהם "טרודים ואין להם פנאי לשהות ולהתעסק בעירוב"⁵. ונראה לומר שראוי לקרב את פירוש הפרישה לדברי הגר"א "דהוי כמקום סכנה", שגם ענין הטירדא המובאת בדבריו, נובעת ממציאות של שעת סכנה ומקום סכנה, ומשום כך הקלו עליהם חז"ל, לפי שאין להם פנאי לשבת ולהתעסק בעירוב, וכמו"כ פטרום מנטילת ידיים משום טירדא וחשש סכנה וכנ"ל, וכמבואר ג"כ מדברי המג"א המובאים לעיל דבמדבר הוי סכנה לחפש מים.

ד. שיטת המפרשים במגיד משנה

אפשרות נוספת להבנת גדר הפטור מעירובי חצרות במחנה הוא שיש כאן פטור מיוחד בהלכות מחנה מלחמה, כלומר שלא נאמר כאן דין פטור עקרוני וכללי לכל הטרודים במקום סכנה אלא אך ורק ל"מחנה" מלחמה. ולבאר הגדר בזה יש להקדים, דבירושלמי (עירובין א, י) נחלקו האמוראים במספר האנשים ההכרחי להגדרת "מחנה" לעניין ארבעת הדברים שפטרו במשנה במחנה. לדעת רבי חנניה שיעור מחנה הוא מאה איש, שנאמר: "ויבוא גדעון ומאה איש אשר איתו בקצה המחנה" (שופטים ז, יט), ורוצה לומר שגדעון בא אל המקום עם מאת אנשיו שנקראו מחנה (קרבן העדה שם ד"ה בקצה). דעת רבי יוחנן, ששיעור מחנה הוא עשרה אנשים, שנאמר: "ויבואו נערי דוד וידברו אל נבל וכו' וינוחו" (שמואל א' כה, ט), ומבואר שם בפסוקים, שנשלחו ע"י דוד עשרה נערים לנבל, ומכך שכתוב

⁵ אמנם בשו"ת בית אב (ח"א סי' לו) נקט כפי הנראה, שיש כאן ב' טעמים נפרדים, ועפ"ז כתב לבאר את ספקו של הירושלמי בפטור מנט"י ובהיתר נטילת עצים מכל מקום, האם נאמרו גם באופן שהמחנה סמוך למעיין או לחורש - שכן אם הפטור הוא מפני הסכנה שיש במלחמה לחפש עצים של הפקר או מים, א"כ היכא שהם נמצאים בקרבת מקום שאין בדבר סכנה להביאם - לא פטרום חכמים; אולם אם סיבת הפטור היא מפני שאנשי המלחמה טרודים, א"כ אפשר דאף אם יש עצי הפקר או מים במקום קרוב - לא הטריוחם לילך לשם. עיי"ש שכיוון שהירושלמי נשאר בספק א"כ יש להכריע להלכה לקולא לגבי נט"י שחיובה מדרבנן (וחיזוק לכך מדברי הרמב"ם [ברכות ו, ג] שכתב שאנשי המחנה פטורים מנטילת ידיים מפני שהם טרודים במלחמה), ובגזל עצים שאיסורו מדאורייתא יש להחמיר.

"וינוחו" ניתן ללמוד שעשו מחנה⁶, וכן דעת רבי יהודה בן פזי, אלא שמקורו מהפסוק: "עַד לַמַּחֲנֵה גָדוֹל כַּמַּחֲנֵה אֱלֹקִים" (דברי הימים א' יב, כג), ומחנה אלוקים הוא עשרה. ושיטת רבי יהודה בברייתא היא ששיעור מחנה הוא י"ב אלף איש, כמחנה ישראל שיצאו למלחמת מדין. ולהלכה פסק הרשב"א (עבודת הקודש ש"ד סי' ב) ששיעור מחנה הוא עשרה אנשים, וכ"כ הריטב"א (טז ע"ב ד"ה ארבעה).

אלא שברמב"ם (מלכים ו, יג) לא הובא דין זה, ומשמע לכאורה שאין שיעור מינימלי למחנה ואפילו בפחות מעשרה אנשים נשנו ד' הדברים שפטרו במחנה.

אמנם בחזו"א (בגיליונות הרמב"ם) הגיה בדברי הרמב"ם, ובמקום "ואין מחיצה פחותה מעשרה", כתב לגרוס "ואין מחנה פחותה מעשרה" (כן הגירסא ברמב"ם מהדורת פרנקל ע"פ כתבי היד), ולפי גירסא זו פסק הרמב"ם כדברי הירושלמי⁷.

ועיין עוד בחזו"א (או"ח סי' קיב סק"א) שהוסיף וחדש עוד סייגים בגדר שם מחנה:

בירושלמי יליף עשרה מקרא כמחנה אלוקים וכמה מחנה אלוקים עשרה,
ונראה דהמינים, שאין מצרפין אותם לעשרה לדבר שבקדושה, אין
משלימים לעשרה של מחנה.

ולדבריו, גם נשים (כגון במלחמת מצוה, שגם כלה יוצאת מחופתה, כדאיתא בסוטה מד ע"ב) לכאורה לא יצטרפו למניין של מחנה כדין צירוף לדבר שבקדושה⁸.

⁶ יעו"ש בקרבן העדה (ד"ה נעשו), שנתכוונו לרמוז לנבל שלאנשי המחנה מותר לגזול, כמבואר במשנה שמותר להם ליטול עצים מכל מקום, וכ"ש שמותר להם ליטול את נכסי נבל, והיה זה ע"פ הדין.

⁷ והוכחה להגהה זו ניתן להביא מכך שהרמב"ם כבר כתב לעיל: "וכן פטורין מלערב עירובי חצרות במחנה וכו', והוא שיקפו כל המחנה מחיצה גבוהה, כמו שנתבאר בהלכות שבת" - וא"כ למה חזר הרמב"ם וכתב שוב "ואין מחיצה פחותה מעשרה"? ולגירסא "מחנה" אתי שפיר.

⁸ וצ"ע בדברי מרן החזו"א, שכן גם אם נאמר שהגירסא ברמב"ם היא דאין "מחנה" פחותה מעשרה, עדיין מנא ליה לחזו"א שמקורו של הרמב"ם הוא מהדרשה של רבי יהודה בן פזי? והרי לטעמו של רבי יוחנן משום שנאמר "וישלה דוד עשרה נערים", אין הכרח שמספר זה הוא מדין דבר שבקדושה, שכן ייתכן שהוא דין מיוחד של עשרה וכפי שיש דין מיוחד של מאה אנשים או י"ב אלף איש לדעות האחרות המובאות בירושלמי! וצ"ע.

ועוד כתב החזו"א להסתפק, האם פטורי מחנה נאמרו גם במלחמה שבחזו"ל, ובחידושי הריטב"א מבואר דמדובר כאן במלחמה שבארץ ישראל, ומשמע שבמלחמה שבחזו"ל לא פטרו.

ועוד כתב החזו"א, שאפשר שפטורי מחנה נאמרו דווקא במלחמת כל ישראל, בין במלחמת מצוה ובין במלחמת הרשות ע"פ מלך וסנהדרין, אבל גייס העומד על עיר ובני עיר יוצאים להדפם ולהציל - אף שמלחמתם מלחמת מצוה מכל מקום אינם בכלל פטור מחנה אא"כ יש בכך משום הצלת נפשות, משא"כ במחנה פטרו אפילו במקום שאין בו משום הצלת נפשות.

והנה, כאמור שיטת הירושלמי הובאה להלכה בדברי הרשב"א והריטב"א, וכ"כ המגיד משנה (עירובין א, ג) בשם המפרשים:

אבל המפרשים כתבו שהגירסא בתוספתא בהיפך שפוטרת במחנה ומחייבת בשיירא ונוסחת ספר הירושלמי משובשת⁹ וכתבו שמחנה נקרא כל שיש בו עשרה, שנאמר "עד למחנה גדול כמחנה אלוקים". וכמה הוא מחנה אלוקים? עשרה, פחות מכן - שיירא.

ומבואר דעת המפרשים במ"מ, שדווקא במחנה אשר בו עשרה אנשים נאמר דין המשנה הפוטרו מד' הדברים, וכשיטת הירושלמי. ונראה לומר, דלשיטה זו אין גדר הפטור שכל הטרודים והנמצאים במקום סכנה ובשעת סכנה - פטרום חז"ל מד' דברים, וכפי שנתבאר באופן השני (שיטת הפרישה והגר"א) - שאם כן אין שום מקום לסייג את דין הפטור דווקא למחנה המכיל עשרה אנשים, ומכ"ש לגבי יתר הסייגים שהוסיף החזו"א בצורך במלך וסנהדרין ודווקא בארץ ישראל וכו'. ומוכח שגדר הפטור הינו דין מיוחד שנאמר במחנה בלבד וכל ההגדרות הנ"ל באות להגדיר שם "מחנה". ובוודאי שלשיטה זו לא יהיה ניתן להרחיב את דין הפטור גם להולכי מדברות ויחידים היוצאים למלחמה, וכנ"ל באופן השני.

ועדיין צ"ב ביסוד הפטור לשיטת הירושלמי והראשונים שהביאוהו להלכה, שהנה הוסיף המ"מ שם וז"ל:

⁹ וכ"כ הרשב"א יז ע"ב, ד"ה ומלערב; הריטב"א טז ע"ב, ד"ה ארבעה; הר"ן יז ע"ב, ד"ה אמרי.

ולא כתבו ודווקא מחנה יוצא למלחמה, ומהמשנה נראה ודאי דווקא יוצא למלחמה ובגמרא הביאו ברייתות מחנה היוצאת למלחמה ברשות וכו'.
ודברי רבינו נראין.

ומבואר, שהבין הרב המגיד בדעת המפרשים שדין הפטור במשנה שנאמר במחנה אינו דווקא במחנה "היוצא למלחמה" אלא בכל מחנה של עשרה אנשים, ונתקשה בזה, שהרי מהמשנה והגמרא משמע שדווקא במחנה היוצא למלחמה התירו. ולענ"ד ניתן להוסיף, שכן משמע גם מדברי הירושלמי, שהמעין בפסוקים שהובאו בירושלמי כמקורות ורמזים למספר האנשים המינימלי הנצרך לשם "מחנה", יוכח שהביטוי "מחנה" הנזכר בפסוקים נאמר בהקשר של צבא מלחמה וחיילים.

וגם הריטב"א (שם ד"ה ארבעה) אשר הביא להלכה את שיטת הירושלמי פירש:

ארבעה דברים התירו במחנה, פ' במחנה היוצאת בארץ ישראל למלחמת הרשות.

ומבואר שדווקא במחנה היוצאת למלחמה. וכן הבין החזו"א בשיטת הירושלמי ובדעת הרמב"ם (לגירסתו), וכ"כ הרמב"ם בפיהמ"ש, תוס' חולין קה ע"א (ד"ה מים ראשונים), המאירי בעירובין והאו"ז סי' קכח.

ועיין בביאור הגר"א (קנח, ה) שכתב, שהמפרשים שהביא המ"מ הינם הרמב"ן והרשב"א, ודייק כן המ"מ מסתימת דבריהם, ברם ברמב"ן שלפנינו אין אזכור לדברי הירושלמי ולהגדרת שם מחנה, ורק ברשב"א הובאו דברי הירושלמי, אך לא נתפרש בדבריו להדיא שמדובר במחנה היוצא למלחמה (יעו"ש בד"ה ארבעה דברים וד"ה ומלערב) - ומזה כאמור דייקו המ"מ והגר"א שסבור הרשב"א שהפטור במשנה נאמר בכל מחנה של עשרה אנשים. ואם כן, צ"ע בסיבת הפטור במחנה לדעה זו.

ואלמלא דבריהם הקדושים היה נראה לענ"ד לפרש, שמה שסתם הרשב"א דבריו ולא טרח לבאר שמדובר במחנה היוצא למלחמה, משום שהיה פשוט לו הדבר מהסיבות שהזכיר המ"מ בעצמו בדבריו, ובכך היינו משווים את דעת הרשב"א לדעת הריטב"א.

אולם ייתכן לבאר את דברי המ"מ והגר"א בשיטת הרשב"א, שגם הרשב"א מודה שמדובר במחנה של חיילים ואנשי צבא, וכפי שמשמע מהפסוקים שהביאו בירושלמי, אלא שדעתו ז"ל היא שד' הפטורים לא נאמרו דווקא בשעת מלחמה ממש אלא אף שלא בשעת מלחמה פטרום חז"ל, ויסוד הפטור הוא משום טירדא ושעת סכנה כנזכר לעיל, אלא שגדר הפטור הוא 'פטור בעצם' של כל מחנה צבאי המכיל עשרה אנשים, שלא חילקו חכמים בין שעת עיסוק במלחמה בפועל לבין שעת רגיעה, בכדי לבסס את הפטור בעת מלחמה מחשש סכנה. ועדיין צל"ע.

ה. מסקנה

לעניין הלכה, צ"ע אם יש צורך דווקא בשם מחנה (וכדעת הרשב"א, הריטב"א והר"ן וכשיטת הירושלמי), ואם צריך דווקא מנין כדין דבר שבקדושה (כדברי החזו"א) - שכן הטור (בסי' קנח) הביא להלכה את דין מחנה היוצא למלחמה שפטורים מנט"י, ובוודאי שאיננו מגביל דין זה רק למלחמה ע"פ מלך או סנהדרין, שכן איננו נוהגים בזמן הזה. וכן מדברי המג"א (שם) משמע שאין דין הפטור של המשנה תלוי בשם מחנה, וכשיטת הפרישה והגר"א, והביא שם הגר"א שכן מבואר בתוס' בעירובין (כא ע"ב). וכ"פ השו"ע בסי' קנח ס"ח לגבי נט"י, שהפטור של המשנה הוא גם ביחיד הנמצא במקום סכנה, ומוכח שאין הלכה של שם "מחנה" דווקא.

הן אמת, שהחזו"א הגיה בדברי הרמב"ם שאין "מחנה" פחות מעשרה וכנ"ל, אולם מדברי המ"מ בהל' עירובין מוכח שלא גרס כן ברמב"ם, שהרי כתב שרק המפרשים הביאו את דברי הירושלמי שמחנה נקרא כל שיש בו עשרה אבל ברמב"ם לא הוזכר תנאי זה.

ועיין לרדב"ז שם שכתב:

ואין מחיצה פחותה מעשרה וכו', בכמה דוכתי לעניין שבת ולעניין מעקה ולעניין מזוזה ולעניין כלאיים.

ומבואר להדיא, שגירסתו "ואין מחיצה פחותה מעשרה", וכך נראה שהייתה הגירסה לפני הפרישה והגר"א.

וכן יש להוכיח מכך שבהל' ברכות (ו, ג) סתם הרמב"ם דבריו:

ובמחנה פטורים מנטילת ידיים משום שהם טרודים במלחמה.

ולא הזכיר שדין זה שייך דווקא במחנה עשרה.

וכן נראה שגרס הכס"מ בדברי הרמב"ם, דאל"כ היה לו לכס"מ לציין מקור לחידוש זה ברמב"ם שאין מחנה פחותה מעשרה, ומכך שלא ציין לדין זה שום מקור נראה שגירסתו הייתה "ואין מחיצה פחות מעשרה".

ואם כן, נראה לומר להלכה, שבכל מחנה מלחמה (גם באופן שאין בו עשרה אנשים) ובכל מקום סכנה (כהולכי מדברות), נאמר הפטור מנטילת ידיים ומעירובי חצרות, ומכל שכן שדינים אלו מדרבנן וספיקן להקל¹⁰.

¹⁰ ועיין בשו"ת באהלה של תורה (לגר"י אריאל, ח"ב סי' נה) שדן בעניין עירובי חצרות במחנה צבא, ובמסקנת דבריו כתב, שהדעת נוטה לפטור מערוב, ובין הסיבות לפטור כתב דמחנה פטור מעירוב לדעת הרמב"ם גם כאשר אינו טרוד במלחמה והפטור הוא פטור בעצם. יעו"ש שמחלק בין פטור מנט"י שהוא רק משום טירדא במלחמה, ואם אינו טרוד משמע דחייבים, ובין הפטור מעירובי חצרות שהינו פטור מוחלט בעצם גם כאשר אינם טרודים. ונראה מדבריו דהפטור מעצם נובע משם "מחנה", שכתב שם: "שכמו שפטרו בית שער ואכסדרה כך פטרו מחנה, דאין זו דירה כלל לעניין עירוב". ולפי האמור יש להעיר לענ"ד שנראה מדברי מרבית המפרשים ברמב"ם שאין חילוק בין נט"י לעירובי חצרות, ובכולם טעם הפטור הוא משום טירדא ושייך גם ביחידים היוצאים להלחם שאינם בגדר מחנה. ורק לגירסת החזו"א ברמב"ם ייתכן שיש מקום להבנה זו, וצ"ע.